BEHÇET NECATİGİL'İN 'KAN' ŞİİRİNDE KAVRAM ALANLARI VE SÖZCÜK AĞLARI

Hayriye YILMAZ* - Kürşat EFE**

Özet

İnsan zihninde varlıklar birbirinden bağımsız değildir ve zihnimizin bir yansıması olan söz varlığımızda da dil göstergeleri birbirinden bağımsız bulunamamaktadırlar. Dil göstergeleri arasındaki bu ilişki, söz varlığının geneli için kavram alanlarını, bir metnin bağlamında kazandığı yeni anlamları için ise sözcük ağlarını oluşturmaktadır. Tümüyle bir dilin söz varlığının kavram alanını çıkarmak, o dilin kavramlaştırma gücünü ve nesneleri kavramlaştırma yöntemine yansıttığı bakış açısını bize gösterirken bir eserin barındırdığı kavram alanlarını çıkarmak o eserin konusunu anlamamızı sağlar. Eserdeki sözcük ağları ise eserde verilmek istenen duygu, işlenen konular ve tema hakkında bize çıkarımlar yapma imkânı sunmaktadır.

Eş zamanlı bir yöntem izlediğimiz bu çalışmada, Behçet Necatigil'in Mayıs 1955 tarihli 'Kan' şiirinde yer alan kavram alanları ile sözcük ağları tespit edilecektir. Şiir konusunu ele alış biçimi ve temasını işleyiş yönüyle zengin kavram alanlarından ve sözcük ağlarından oluşmaktadır. Şiirde varlığı tespit edilen başlıca konular kan kavramı üzerinden kalıtım ve kalıtımın bir alt konusu olan taşıyıcılıktır. Şiirin teması ise insanoğlunun yaradılışının bir genel görünümü, panoramasıdır. Çalışmada kavram alanları ile sözcük ağlarının şiirdeki konu ve temanın şekillenmesinde ne şekilde rol oynadığı da tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şiir, Behçet Necatigil, kavram alanı, sözcük ağı, anlam bilimi, kavram.

CONCEPTUAL FIELDS AND LEXICAL NETWORKS IN BEHÇET NECATİGİL'S 'KAN' POETRY

Abstract

In the human mind, beings are not independent from each other, and in our vocabulary, which is a reflection of our mind, language indicators cannot be independent from each other. This relationship between language indicators is conceptual field for the whole vocabulary and lexical networks for the new meanings gained in the context of a text. Removing the conceptual field of the vocabulary of a language, the conceptualizing of the language and the conceptualization of the objects in the conceptualization process, the conceptual fields that contain a work, let us understand the topic. Lexical networks in the text gives us the opportunity to make inferences about the emotions, topics and themes that are intended to be given in the text.

In this study, which is followed by synchronic method, it will be tried to determine the conceptual fields and lexical networks of Behçet Necatigil's 'Kan' poem dated May 1955. Poetry is rich in

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
e-posta: hayriye.ylmz58@gmail.com
** Dr. Öğr. Üyesi., Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
e-posta: kursat.efe@amasya.edu.tr

Gönderilme Tarihi: 2 Haziran 2019
Kabul Tarihi: 25 Haziran 2019

conceptual fields and lexical networks. The main topics identified in poetry are the vector, which is a sub-subject of heredity and inheritance through the concept of blood. The theme of the poem is the panorama of the creation of mankind. In this study, it will be tried to determine how conceptual fields and lexical networks play a role in shaping the topic and theme in poetry.

Keywords: Poetry, Behçet Necatigil, conceptual field, lexical networks, semantics, concept.

Giriş

Aynı dili konuşan toplumların ortak hafızaları vardır. İnsanlar çevrelerindeki nesne, olay ve durumlara ait, kişisel gözlem ve deneyimlere dayanan tasarımları zihinlerinde tutar ve *soyutlama*'yla onu dile dönüştürürler; böylece kavramlar meydana gelmiş olur (Aksan, 2009: 41). Bir nesne, olay ya da durumu kavramlaştırma; o nesne, olay ya da durumu eş ve benzer özellikler ekseninde öbeklendirme eylemidir. Bu öbekleme toplumun genel kabulünün bir sonucudur ve tümevarım yolu ile gerçekleşir (Karaağaç, 2018: 531). Bir dilin söz varlığı; nesne, olay ya da durumların kavramlaştırılmış hallerinden meydana gelir ve toplumların ortak hafızalarını meydana getirir.

Zihnimiz dış dünyadaki varlıkları adlandırırken onları birbiri ile ilişkilendirme ihtiyacı duyar. Dildeki her birim, dilin diğer birimlerinden en az bir tanesi ile herhangi bir açıdan ilişki içerisindedir. Söz varlığının birimleri arasındaki bu ilişki kavram alanlarını oluşturur. Birimler arasındaki ilişkiyi yeni bir anlam düzleminde ve daha dar bir kapsamda, bir edebi metin içerisinde düşündüğümüzde ise kavram alanları yerini sözcük ağlarına bırakmaktadır. Kavram alanları geneldir, bir dilin söz varlığını ele alır ve o dilin ait olduğu kültürün dış dünyayı algılayış şekli hakkında çıkarımlarda bulunmamızı sağlar. Sözcük ağları ise özneldir. Sözcük ağlarını oluşturan birimlerin anlamı, yalnızca metnin bağlamı içerisinde geçerlidir ve nedenlidir. Kavram alanları ise adlandırması nedensiz olan birimlerin sözlükte yer alan bütün anlamlarını ele alır.

Kavram alanı nedir?

Bir dilin söz varlığını oluşturan birimler birbirinden bağımsız değildir. Söz varlığında birbirine yakın, aralarında kavramsal bağlar, anlam ilişkileri bulunan ve çeşitli yönlerden birbirini tamamlayan kavramlardan oluşan bütünlük kavram alanı olarak adlandırılır (Gürışık, 2013: 15). Kavram Alanı Kuramı, Jost Trier'in 1931 yılında kaleme aldığı *Der Deutche Wortschatz Im Sinnbezirk Des Verstandes (Anlığın Kavramsal Kesimindeki Almanca Söz Varlığı)* adlı çalışması ile tanınmıştır (Karçığa, 2015: 101).

Kavram alanı; bir metinde aynı gerçeklik alanına ya da aynı fikre (idée) işaret eden sözcükler kümesidir (Akşehirli, 2007). Kavram alanı bir dilin söz varlığında yer alan, dilin sözlüğüne girmiş bütün sözcükler ile bu sözcüklerin kazandığı yan ve mecaz bütün anlamlar ve bu sözcüklerin bir araya gelerek oluşturdukları bütün eşdizimlilikler (birleşik sözcükler, deyimler, atasözleri) için geçerlidir. Bir başka

deyişle toplum tarafından kabul görmüş bütün kullanımlar kavram alanının konusunu oluşturmaktadır. Kavram alanı dilin söz varlığında yer alan bütün göstergeleri çeşitli açılardan birbiri ile ilişkilendirir ve sınırlandırır. Söz varlığında meydana gelen değişimler kavram alanlarını değiştirebilir, onları genişletebilir, daraltabilir; bir kavram alanını yok edebilir ve yepyeni kavram alanları meydana getirebilir. Buna dilimizde önceleri şeftali, kayısı, zerdali, armut gibi meyvelerin ortak adı olan *erük* (erik) sözcüğünün, 11. yüzyıldan itibaren yaşadığı anlam daralması ile sözcüğün kavram alanının değişmesini örnek verebiliriz (Aksan, 2009: 43).

Trier'in başlattığı bu görüş ülkemiz dil biliminde; *alan kuramı, dilsel alan, sözcük alanı, sözlük alanı, sözlüksel alan, anlam alanı, kavramsal alan, kavram alanı* adlandırmaları ile karşılanmıştır. Karçığa, çalışmasında bu kadar farklı adlandırma bulunmasının sebebini, bu terimlerin Trier'in eserinde sık geçmesine ve her tercüme edenin veya bu alanda çalışanın kuramı kendine göre yorumlamasına bağlamıştır (Karçığa, 2015: 102). Biz de bu çalışmamızda *kavram alanı* terimini tercih etmekteyiz.

Adlandırmadaki çeşitlilik kuram için uygulanacak ölçütlerde de kendini göstermektedir. Bu konuda araştırmacıların farklı görüşleri olmuştur. Akşehirli (2007) çalışmasında kavram alanlarının üç türünün olduğunu belirtmiştir. Bunlar; eşanlamlı ya da yakın anlamlı kelimelerle oluşan kelime alanları (savaş, harp, cenk), aynı kökten türemiş kelimelerin oluşturduğu kelime alanı (müştaklar) (taş, taşlık, taşçı), aynı bilgi alanına (domain) ait kelimelerin oluşturduğu kelime alanıdır (ordu, cephane, cephe, süngü).

Rıza Filizok (2005), çalışmasında eşanlamlıların (savaş, harb, muharebe, cenk), aynı kelime ailesine ait sözcüklerin (göz, gözcü, gözlem, gözlük), aynı alana ait kelimelerin (asker, tüfek, top, ordu, subay, komutan) ve aynı kavramı (notion) ifade eden sözcüklerin (öfke, kızgınlık) birer kelime alanı oluşturduğunu belirtmiştir.

Kavram alanını *alan kuramı* başlığında ele alan Karaağaç (2018: 86), ses birimi alanı (*phonemic field*), biçim birim alanı (*morphemic field*), anlam birimi alanı (*semantic field*) ve dil birimlerinin kullanımları için kullanım alanı (*area of usage, performative field*) başlıklarını tercih etmiştir.

Gürışık, "Türkiye Türkçesindeki Bağımsız Biçimbirimlerin Anlamsal Dağılımı" adlı doktora çalışmasında aynı kökten gelen öğelerin (tutmak, tutuşmak, tutulmak), anlamca yakınlığı olan öğelerin (kitap, defter, kalem), biçim benzerliği gösterenlerin (dalgın, azgın, dargın), ses imgesi açısından yakınlık gösterenlerin (doygu, duygu) birer kavram alanı oluşturduğunu belirtir (2013: 34).

Karçığa (2015) çalışmasında "Kavram Alanına Yakın Dil Bilimi Terimleri" başlığı altında "söz varlığı", "alt anlamlılık/üst anlamlılık", "anlam birimcik",

"çekirdek alan ve çevresel alan", "biçim bilgisel (birimsel) alan", "çağrışımsal alan" terimlerine yer vermiştir.

Bizce bu sınıflandırmaların hepsi doğrudur. Kapsamı araştırmacı tarafından belirlenen bu başlıkların hepsi birer kavram alanı oluşturmaktadır. Biz bu başlıkların artırılabileceği ya da kavram alanlarının daha dar kapsamda sınıflandırılabileceği kanaatindeyiz. Çalışmamızda şu başlıklardan hareket edeceğiz:

1. Eş anlamlı/yakın anlamlı göstergelerin oluşturduğu kavram alanları
2. Aynı kökten türemiş sözcüklerin oluşturduğu kavram alanları
3. Aynı bilgi alanına ait sözcüklerin oluşturduğu kavram alanları
4. Ortak anlambirimciklerin oluşturduğu kavram alanları
5. Çağrışım ilişkilerinin oluşturduğu kavram alanları

1. Eş anlamlı/yakın anlamlı göstergelerin oluşturduğu kavram alanları

İki ya da daha çok sayıda gösterenin bir tek gösterilene göndermede bulunması eş anlamlılıktır (Kıran ve Eziler Kıran, 2018: 345). Eş anlamlı birimlerde değer farkı vardır ve bu birimlerin her zaman birbirleri yerine kullanılması mümkün değildir. Anlamlar arasında birebir örtüşme çok az görünür. Bu sebeple eş anlamlılık aslında büyük oranda yakın anlamlılığa karşılık gelmektedir. Karaağaç, eş anlamlı yapıların, dilin *eş anlamlı asıl biçim birimleri, eş işlevli bağlı biçim birimleri, eş anlamlı yapılar ve kalıp sözler* düzlemlerinde görüldüğünü belirtmiştir (2018: 373-374). Bunlardan *bağlı biçimler birimler* birer sözcüğe karşılık gelmediği için kavram alanı sınıflandırmasında *eş anlamlı asıl biçim birimler* ile *eş anlamlı yapılar ve kalıp sözlerin* göz önünde tutulması gerektiği kanaatindeyiz.

Ayrıca dil birimlerinin kazandığı yan anlamlar dilde çok anlamlılığa bu da göstergeler arasında eş sesliliğe sebep olur ve gelişen anlam alanı bu dil biriminin, diğer birimler ile eş anlamlı olmasına sebep olmaktadır. Buna *çok anlamlılığın yol açtığı eş anlamlılık* diyen Karaağaç (2018: 374), "Örneğin çok anlamlı olan *yüz* sözü, bir anlamıyla, 'yüz, çehre, didar' iken, *yorgan yüzü, yastık yüzü* kullanımlarındaki ikinci bir anlamıyla, *örtü, kılıf, kapak* sözleriyle eş anlamlıdır" diyerek açıklamıştır. Bir de *alıntı sözlerin yol açtığı eş anlamlılık* vardır ki Türkçede bu özellik daha çok Arap ve Fars dillerinden yapılan alıntılar ile gerçekleşmiştir (TT çok/ Ar. fazla vb.) (Karaağaç, 2018: 374). Dilin bu eş anlamlı/yakın anlamlı birimleri karşılık geldikleri göndergenin etrafında bir kavram alanı oluşturmaktadır.

2. Aynı kökten türemiş sözcüklerin oluşturduğu kavram alanları

Aynı kökten türemiş sözcüklerin meydana getirdiği bu alana kelime ailesi de denir (Aksan, 1971: 254). Karçığa, çalışmasında aynı kökten türemiş sözcüklerin alanına yalnızca sözcüklerin değil yeni anlamlı sözcük öbeklerinin/eşdizimliliklerin de girebileceğini belirtmiştir (2015: 122). Örneğin

susamak, suluk, sucu, sulu, susuz, su kuyusu, su şişesi sözcükleri su sözcüğünden türemiş birimler olarak bir kavram alanı meydana getirmiştir.

3. Aynı bilgi alanına ait sözcüklerin oluşturduğu kavram alanları:

Belli bir alana ait sözcüklerin oluşturduğu kavram alanıdır. Burada söz varlığı içerisinde yalnızca terim anlamıyla var olan sözcükler olabileceği gibi dilde zaten var olan bir ögenin sonradan kazandığı yan anlamı da belli bir alana ait bir terim olabilmektedir. Örneğin "kaptan, alabanda, sancak, fora, yelken" sözcükleri *denizcilik* alanına ait sözcüklerdir. Bunlardan *sancak* sözcüğünün ilk anlamı "bayrak"tır ve sözcüğün sonradan kazandığı "gemilerin sağ yanı" anlamı sözcüğü *denizcilik* alanına ait bir terim yapmıştır (Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlükleri, GTS).

4. Ortak anlambirimciklerin oluşturduğu kavram alanları:

Dilin anlamlı en küçük birimleri anlambirim olarak adlandırılır. Anlambirimler dilde biçimbirim ve sözlükbirim olarak iki şekilde bulunur. Anlambirimcik ise, anlambirimlerin gösterilen bölümünü oluşturan en küçük anlamsal özelliklerin her birine verilen addır (Vardar, 2002: 19-20). Göstergelerin anlambirimcikleri aynı zamanda anlam ayırıcılarıdır. Örneğin *sandalye* ve *koltuk* sözcüklerinin /oturmak için/, /ayaklı/, /tek kişilik/, /arkalıklı/, /sert maddeden yapılmış/ anlambirimcikleri bu iki nesnenin ortak özelliklerini oluştururken, *koltuk* göndergesinin sahip olduğu /kolçaklı/ anlambirimciği bu maddenin anlam ayırıcısı olmuştur (Kıran ve Eziler Kıran, 2018: Çizelge 28). Kavram Alanı Kuramında göstergelerin anlam ayırıcıları değil ortak anlambirimcikleri göz önünde bulundurulacağından, örneğin /oturmak için/ anlambirimciği *sandalye* ve *koltuk* nesnelerinin yanına *kanepe, tabure, puf, bank, sıra, minder* gibi başka nesneler de alarak bunlardan bir kavram alanı yaratacak ve bu nesneleri birbirinden ayıran diğer anlambirimcikleri yok sayacaktır. Denilebilir ki tek bir ortak anlambirimciği bulunan bütün göstergeler bir kavram alanı meydana getirirler.

Karşıt anlamlı göstergeler ortak anlambirimciklerin oluşturduğu kavram alanlarına dâhildir. "Benzerlik ilişkisi, sözcükleri belli özellik veya özellikler bakımından birbirine bağlarken karşıtlık ve aykırılık ise sözcüklere bağımsızlığı verir ve sistem içerisinde birbirlerine olan sınırlarını belirler." (Özbent, 2013: 58) Karşıt anlamı bulunan bütün göstergeler karşıt anlamlısı ile bir kavram alanı meydana getirir: iyi-kötü, güzel-çirkin, siyah-beyaz, gece-gündüz, üzülmek-sevinmek, üstüne düşmek-hafiften almak vb. Bu karşıt ikililer arasında en az bir ortak anlambirimcik bulunmak zorundadır. Örneğin iyi-kötü karşıt ikilisinin ortak anlambirimciği /ahlakî değer/ iken üstüne düşmek-hafiften almak ikilisinin anlambirimciği /ilgilenmek/'tir.

Ortak anlambirimciklerle oluşan kavram alanlarında, ortak anlambirimcik ve buna bağlı ögeler arasında alt anlam-üst anlam ilişkisine rastlanabilmektedir. Örneğin "elma, portakal, vişne" bitkileri, *meyve* kavramının alt anlamında bulunmaktadır;

meyve kavramı tarafından içerilmektedir. Genele bakıldığında *meyve* bitki bilimi alanının bir terimidir ve "elma, portakal, vişne" göstergeleri de teker teker bitki bilimi alanının birer ögesidir. Bu ögeleri aynı alana ait sözcüklerin oluşturduğu bir kavram alanında birleştirmek istediğimizde elma, portakal, vişne, meyve isimleri birbirine komşu ögeler olacak, bu ögeler arasındaki alt anlam-üst anlam ilişkisi önemini yitirecektir. Ögeler arasındaki alt anlam-üst anlam ilişkisinin bir fark yarattığı kavram alanı türü, ortak anlambirimciklerle oluşturulan kavram alanlarıdır. Kavram alanı oluşturmada ortak anlambirimcikler göz önüne alınırsa /meyve/ kavramının "elma, portakal, vişne" sözcüklerinin ortak anlambirimciği olarak bunları bir alan etrafında topladığı görülecektir.

5. Çağrışım ilişkilerinin oluşturduğu kavram alanları:

Bu kavram alanının bir ses boyutu bir de anlam boyutu bulunmaktadır. Çağrışım ilişkisinin ses boyutunda, sözcük kökünde bulunan ortak seslerden ya da sözcüğün türetilişinde kullanılan ses ve biçim benzerliğinden doğan bir çağrışım ilişkisi söz konudur. Örneğin "taç, maç, kaç" (Karçığa, 2015: 122) sözcükleri arasında sözcük kökünde görülen benzerlik ile "dalgın, azgın, dargın" (Gürışık, 2013: 34) sözcüklerinde görülen ses ve biçim benzerliği bu göstergeler arasında çağrışımsal bir bağ kurmaktadır.

Anlam açısından çağrışım ilişkisi ise genelde bir kavram etrafında o kavramla ilgili akla gelen sözcüklerin meydana getirdiği kavram alanıdır. Örneğin âşık, sevgili, vuslat, hasret, gam sözcükleri *aşk* kavramı etrafında bir kavram alanı oluştururken; defter, kalem, kitap, öğretmen, öğrenci, sıra, masa sözcükleri ise *okul* kavramı etrafında bir kavram alanı meydana getirmektedir.

Sözcük ağı nedir?

Sözcük ağları sözcüklerin bağlamda kazandıkları yeni anlamlara dayalı olarak birbirleri ile kurdukları ilişkinin adıdır. Akşehirli (2007), çalışmasında sözcük ağının yan anlamlar ve çağrışımların oluşturduğu birlik olduğunu belirtmiştir. Yan anlam pek çok araştırmacı tarafından sözcüğün gerçek anlamı dışında kazandığı bütün anlamlara karşılık kullanılmaktadır. Bu anlamların içerisinde bizim, sözcüğün bireysel kullanımı dediğimiz sanatlı kullanımlar da yer almaktadır. Bu çalışmada sözcüklerin sözlük anlamı ile bireysel kullanımını birbirinden ayrı tutmak adına yan anlam kavramını sadece sözlükte bir sözcüğün ilk (gerçek) ve mecaz anlamı dışında kalan tüm anlamlarına karşılık kullanılacaktır.

Bazı kaynaklarda sözcük ağı ile kavram alanı terimleri özdeş kullanılsa da bu ikisi arasındaki fark, alanı oluşturan sözcüklerin bireysel kullanıma dayalı olup olmamasıdır. Kavram alanı sözcüklerin sözlük anlamları ile ilgilidir ve sözcüklerin sözlükte yer alan her bir anlamı (gerçek, yan ve mecaz) için bir kavram alanı mevcuttur. Bu sebeple kuram, *sözlük alanı* terimiyle de anılabilir. Sözcüklerin sözlükte yer almayan her anlamı bireysel kullanıma girmektedir. Sözcüklerin bireysel kullanımına daha çok sanat yönü ağır basan metinlerinde ve ağırlıklı olarak şiir türünde rastlanılmaktadır.

Şiirlerde sözcük ağları ile oluşturulan göndermeleri takip etmek, şiirin konusunu ve temasını iyi tespit etmekle yakından alakalıdır. Özellikle sözcük ağları şairin zihninde doğup orada şekillenen sanatlı anlamları ile kuruldukları sözcüklerin düzlemlerini değiştirmekte ve onlara şiirde kurulan yeni gerçeklikte yeni anlamlar, yeni görevler, yeni ilişkiler tayin etmektedir. Hâl böyleyken şiirde geçen hiçbir gösterge şiirin bağlamından, temasından ya da konusundan ayrı düşünülemez.

Şiir Dilinde Kavram Alanları ve Sözcük Ağları

Edebiyatta sözcüklerin birbirleri ile ilişkilerinden faydalanmak çok eskiden beri var olan bir gelenektir. Şiir bir uyum sanatıdır. Biçim-anlam-ses uyumu bir şiirin en mükemmel şekilde kendini bulmasını sağlayan unsurlardır. Şiirde geçen birbiri ile ilişkili kelimelerle bağlam oluşturmak ise şiirin güzelliğini ortaya çıkaran sanatlardan biridir. Şiirde birbiri ile ilişkili ögeler arasındaki uyumdan faydalanmak, Divan Edebiyatında tenasüp sanatı olarak kendini göstermiştir. Tenasüp sanatı aralarında, tezatlık dışında türlü ilgiler bulunan en az iki sözcük, terim ve deyimi bir dize ya da beyit içinde rastgele sıralama amacı gütmeden kullanmaktır (Dilçin, 1983: 431). Dilçin, Divan şairlerinin tenasüp sanatında bilim terimleri, mitoloji, tarih ve mesnevi kahramanları, hayvan, bitki ve çiçek adlarından faydalandıklarını belirtmiştir (1983: 431).

İsa Kocakaplan (2007: 155) tenasüp sanatı için "Tenasüp söze güzellik ve anlam genişliği kazandırır. Bir mânâ kompozisyonudur. Edebî eserlerde yer alması tabiîdir. İfadeyi süslemek gayretiyle yapılmaz, sözün akışına uygun gelir." ifadelerini kullanmıştır. Kocakaplan'ın bu ifadesinden de anlaşılacağı üzere birbiri ile ilişkili sözcüklerin aynı metin içerisinde kullanılması bağlamın bir gerekliliğidir. Her bağlamın, her konunun kendine özgü bir gerçekliği vardır. Bir metinde birbiri ile ilişkili ifadelerin kullanılması bu gerçekliğin yaratılmasını sağlar. Metin kurucusu, metinde bağlamın ihtiyacı olan anlam ilişkilerine yer vermezse başarısız bir eser meydana getirir. Divan sanatçıları bağlamın sözcükler arasında meydana getirdiği bu gerekliliği en güzel şekliyle kullanarak tenasüp sanatını eserlerine uygulamışlardır.

Tüm bunlar kavram alanları ile sözcük ağları arasındaki en keskin farkı görmemizi sağlamaktadır. Kavram alanları geneldir, oluşturulmasında farklı sınıflandırma yöntemleri kullanılsa ve farklı bakış açılarından faydalanılsa da bir kavramın alanına giren sözcükler toplumun geneli tarafından kabul görmüş bir anlam ile o alanda yer almaktadır. Sözcük ağları ise özneldir; ağın ögeleri metin kurucusunun eserde uygun gördüğü anlama göre bir kavramın alanına dâhil olmaktadırlar.

Sözcüklerin bir kavram alanları bir de kullanıldıkları bağlamda kazandıkları anlamla bağlandıkları sözcük ağları bulunmaktadır. Sözcükler kavram alanında sözlük anlamları ile yer alırken sözcük ağlarında bireysel kullanımları yani eğretilemeli anlamları ve çağrışımları ile yer almaktadır. Kavram alanı

sözcüklerin bir anlam düzlemi için değişmezdir, tektir. Sözcük ağlarında ise anlam düzlemi yeniden yaratılır ve bu düzlemde dil birimleri yeni anlamlar kazanır, yeni ilişkiler içerisine girer.

Akşehirli (2007) çalışmasında, kavram alanları kelimelerin temel anlamına dayandığı için metnin "anlam"ını tespit etmemizi sağlarken sözcük ağlarının ise eğretilemeli kullanımlara ve çağrışımlara dayandığından metnin "yorum"unu yapmamızı sağlayacağını belirtmiştir. Ayrıca sözcük ağlarını tespit etmek, yazarın amacı ve duyguları hakkında bize fikir vermekte, şiirin konusu ve temasının nasıl işlendiğini ele almamızda yardımcı olmaktadır.

Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Sözcük ağları anlam kuruluşu sağlam olan her şiirde kolayca tespit edilebilecek bir olgudur ve aslında şiir dilindeki duygunun işlenmesi için bir gerekliliktir. Kavram alanlarının özellikle aynı bilgi alanına ait sözcüklerden oluşan çeşidi Necatigil tarafından şiirlerinde sık sık kullanılmıştır. Çalışmamızda içerdiği sözcük ağlarını ve kavram alanlarını ele alacağımız 'Kan' şiiri bunun için güzel bir örnektir. Çalışmada sözlük biliminin bir konusu olan kavram alanları ile sözcük ağlarının şiir dilinde ne şekilde görüldüğü ve şiirdeki konunun ve temanın işlenişine ne şekilde katkı sağladığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Kan (Necatigil, 2017: 160-161)

Bir sürü örtü kılıf kan görünmez ki
Gülpembe yanaklarda bir pembe dalga
Karbeyaz ellerde bir mavi şeritken
Düşer kör kuyulara kayıp
Alyuvar birden.

Ak sütlerle geçer soydaki huylar
Saklanır bir cömertte yıllarca cimrilik
Yapışık gömleğinde bir güzel çirkinin
Kuşakların birinde dayatır
Kan görünmez ki altında derinin.

Daldığı geçici uykulardan uyanır
Kaatil ruh hastası saralı
Uzak memelerden sızar bir kirli damla
Çeker görmediği yüzlerin günahını
Bir zavallı çocukluğunda daha.

Yıllar yılı bir dost saklar düşmanlığını
Birikir altta irin
Bir bizden bırakır bildiğimiz sesini
Soy zincirinde gömülü halka

Çıkar yüze dirilir derindeki sinsi.

Mavi veya kırmızı
Sağılır ölümlerden
Gelir garip duygularda
Çok uzak bir yakın gövdemizde yaşar
Emer aynı ümidi bizimle uykularda.

İncecik boruyu tıkar birden bir pıhtı
Üzüldüğü görülmemiş her zaman şen
Atardamarda sinik bir gizli seste
Dedesini deviren korkunç haberi duyar
Düşer yolda giderken.

Yürür Ferhat'la Kerem bir seraba
Diz yorgun yol uzun
Şirin'e susamış Aslı'ya acıkmış
Kavuşurlar bu muydu
Kan iter bıkmış.
Utançla gururla korkuyla tutuk
Örtülü konuşur insan dışta
Söyler her şeyi üzeri köpük
Kan
Açıkça.

Kızlardan kadınlardan sızan kanlarda Havva
Devam eder.
Silâhlarda bıçaklarda
Kaabil
Devam eder.

Domates karanfil kiraz kan
Güneş ateş mercan kış yaz kan
İnsanoğulları toprak su hava
Önce kan vardı
Beyaz sonradan (Varlık, 418, 1 Mayıs 1955).

A. Kan Şiirinde Kavram Alanları

1. Aynı bilgi alanına ait göstergelerin oluşturduğu kavram alanı:

- Şiirde Biyoloji alanına ait şu terimler bir kavram alanı oluşturmuştur: kan, yanak, el, alyuvar, süt, deri, meme, irin, pıhtı, atardamar (TDK Sözlükleri, BSTS).

The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)
2019, 4(1)
ISSN: 2536-4510

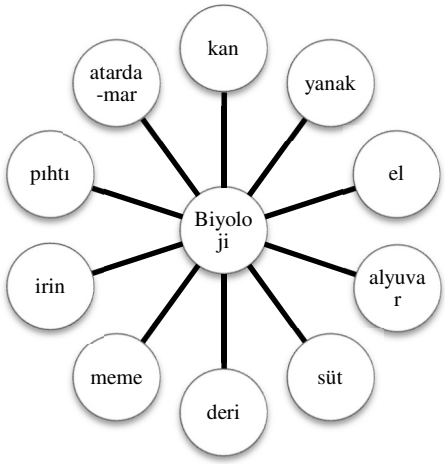

Şekil 1. Biyoloji alanı etrafında şekillenen kavram alanının şeması

- Şiirde yaygın kavram alanlarından biri olarak bilinen dört element; ateş, su, toprak, hava, Kimya alanına ait terimlerin meydana getirdiği bir kavram alanı ile karşımıza çıkmıştır (TDK Sözlükleri, BSTS).

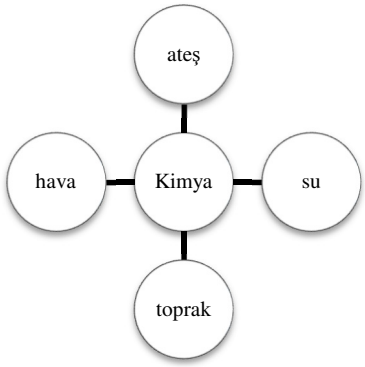

Şekil 2. Kimya alanı etrafında şekillenen kavram alanının şeması

1. Ortak anlambirimciklerin oluşturduğu kavram alanları

- Şiirde /kan/ anlambirimciği ile birbirine bağlanmış sözcüklerin oluşturduğu bir kavram alanı vardır.

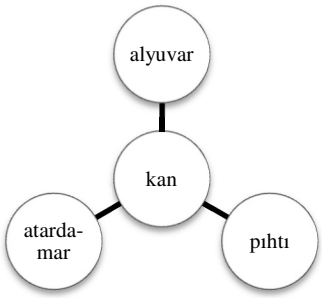

Şekil 3. /kan/ anlambirimciğinin kavram alanı şeması

- Şiirde /hasta/ ve /kalıtımsal/ ortak anlambirimcikleri ile oluşmuş bir kavram alanı vardır.

Şekil 4. /hasta/ /kalıtımsal/ anlambirimciklerinin kavram alanı şeması

- Şiirde domates, karanfil, kiraz, güneş, ateş, mercan ve kan göndergeleri /kırmızı renk olmak/ anlambirimciği etrafında toplanmış bir büyük kavram alanı ile bu kavram alanına giren göndergeler arasında /bitki/, /kırmızı renk olmak/ ve /madde/, /kırmızı renk olmak/ anlambirimcikleri etrafında toplanan iki küçük kavram alanı bulunmaktadır.

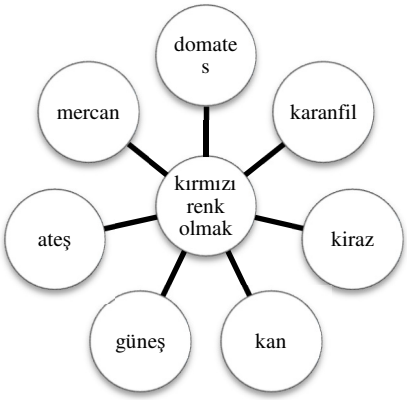

The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)
2019, 4(1)
ISSN: 2536-4510

Şekil 5. /kırmızı renk olmak/ anlambirimciğinin kavram alanı şeması

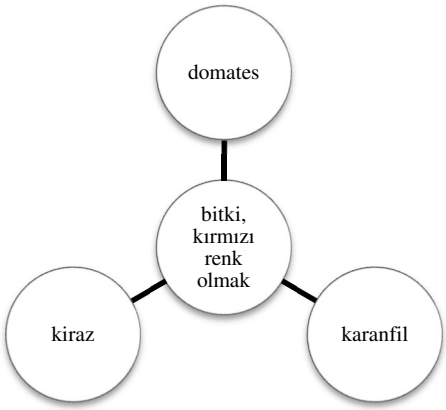

Şekil 6. /bitki//kırmızı renk olmak/ anlambiriciğinin kavram alanı şeması

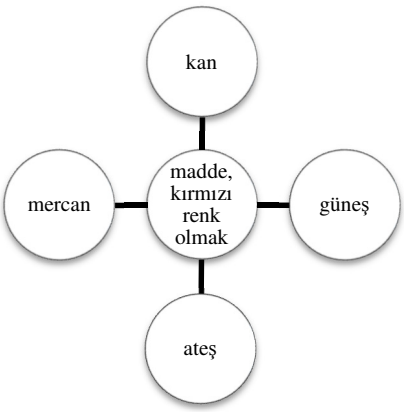

Şekil 7. /madde//kırmızı renk olmak/ anlambirimciğinin kavram alanı şeması

- Şiirde karşıt anlamlı birimlerin meydana getirdiği ortak anlambirimcikle meydana gelen yedi tane kavram alanı vardır; cömert(lik)-cimri(lik), güzel-çirkin, dost(luk)-düşman(lık), uzak-yakın, utanç-gurur, örtülü-açıkça, kış-yaz.

Şekil 8. /vermek/ anlambirimciğinin kavram alanı şeması

Şekil 9. /estetik/ anlambirimciğinin kavram alanı şeması

The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)
2019, 4(1)
ISSN: 2536-4510

Şekil 10. /anlaşmak/ anlambirimciğinin kavram alanı şeması

Şekil 11. /mesafe/ anlambirimciğinin kavram alanı şeması

Şekil 12. /öz güven/ anlambiriciğinin kavram alanı şeması

Şekil 13. /gizlilik/ anlambirimciğinin kavram alanı şeması

Şekil 14. /mevsim/ anlambirimciğinin kavram alanı şeması

The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)
2019, 4(1)
ISSN: 2536-4510

- Şiirde telmih sanatının kullanımına ilişkin olarak /özel isim/ ortak anlambirimciği ile kurulmuş bir kavram alanı ile bu kavram alanındaki sözcüklerin ait oldukları kültür açısından /özel isim/, /halk hikâyesi/ ve /özel isim/, /İslam mitolojisi/ şeklinde iki küçük kavram alanı mevcuttur.

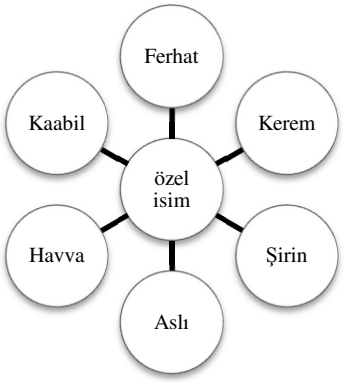

Şekil 15. /özel isim/ anlambirimciğinin
kavram alanı şeması

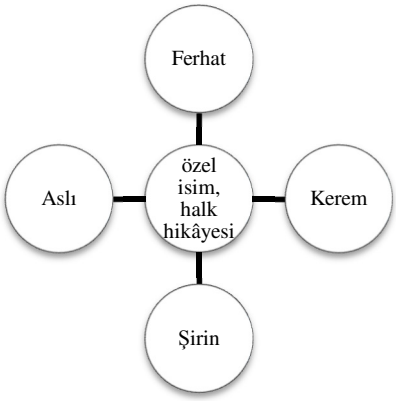

Şekil 16. /özel isim//halk hikâyesi/ anlambirimciklerinin
kavram alanı şeması

The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)
2019, 4(1)
ISSN: 2536-4510

Şekil 17. /özel isim//İslam mitolojisi/ anlambirimciklerinin kavram alanı şeması

B. 'Kan' Şiirinde Sözcük Ağları

'Kan' şiirinde yer alan sözcük ağları üç grupta incelenebilir.

a. Bunlardan birincisi, ortak anlambirimciklerin oluşturduğu kavram alanlarında komşu olan birimlerin şiir içerisinde birbirlerinin yerine kullanılması ile ortaya çıkan açık istiare örneklerinin oluşturduğu gruptur. Açık istiare sanatı; benzeyen, kendisine benzetilen, benzetme yönü ve benzetme edatıyla kurulan benzetme sanatının sadece kendisine benzetilen ögesinin kullanılması ile yapılır. Etrafında bir alan oluşturan ortak anlambirimcik ise açık istiare sanatında dile getirilmeyen benzetme yönünüdür. Şiirin yeni gerçeklik düzleminde açık istiareli bu kullanımlar eş anlamlı ögeler olurlar. Şiirde bu grupta yer alan iki sözcük ağı bulunmaktadır.

a. 1. Şiirde deri sözcüğüne karşılık kullanılan örtü, kılıf ve yapışık gömlek ifadeleri, şiirin gerçeklik düzleminde eş anlamlı ögeler olmuşlardır. Örtü sözcüğünün kökü olan ört- fiilinin birinci anlamı "Korumak, görünmez duruma getirmek veya gizlemek için üstüne bir şey koymak" iken kılıf sözcüğünün aynı sözlükteki birinci anlamı "Bir şeyi korumak için kendi biçimine göre, çoğunlukla yumuşak bir nesneden yapılmış özel kap"tır (TDK Sözlükleri, GTS). Bu iki sözcüğün anlamlarında ortak olan anlambirimciğin /korumak/ olduğu görülmektedir. Yine yapışık gömlek eşdizimliliğinde, yapışık olmak bir şeyi kaplamayı ve dolaylı olarak korumayı gerektirir. Tüm bunlarla ilişkilendirebileceğimiz deri sözcüğü ise bir biyoloji terimi olarak "Bir hayvan ya da bitkinin vücudunu, meyvenin, tohumun üzerini örten en dış örtü" şeklinde tanımlanmıştır ve deri göndergesinin işlevleri arasında korumak da vardır (TDK Sözlükleri, BSTS). Örtü, kılıf, yapışık gömlek ve deri göstergelerini bir ortak anlambirimcik etrafında kümelemek istersek bu anlambirimcikler /kaplamak/ ve

The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)
2019, 4(1)
ISSN: 2536-4510

/korumak/ olacaktır. Ortak bir anlambirimcik etrafında birbirine denk ve komşu olan bu dört ögeden üçü şiirde deri göndergesini karşılamak için kullanılmıştır.

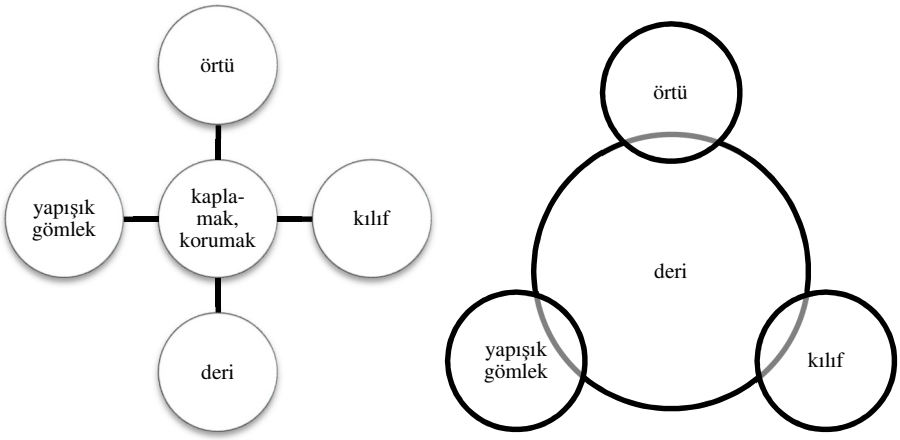

Şekil 18. Örtü, kılıf, yapışık gömlek, deri sözcüklerinin ilişki şeması

a. 2. Şiirde mavi şerit ve incecik boru eşdizimlilikleri damar sözcüğüne karşılık kullanılmıştır ve mavi şerit damar göndergesinin deri üzerinden algılanan rengi ve uzun yapısı ile ilişki kurarken incecik boru bu göndergenin ince ve uzun yapısı ile ilişkilidir. Birinci anlamı "Bir yerden başka bir yere sıvı, gaz vb. aktarmaya yarayan, içi boş, uçları açık, uzun ve dar silindir" olan boru sözcüğü ve yine birinci anlamı "Dar, uzun dokuma veya kumaş parçası" olan şerit sözcüğü, damar göndergesine benzetme ilgisi ile bağlanmıştır (TDK Sözlükleri, GTS). /Uzun/ ve /dar/ ortak anlambirimcikleri ile aynı kavram alanında yer alan şerit ve boru göndergeleri, bu anlambirimcikler ile oluşturulan kavram alanında kendilerine komşu olacak damar sözcüğüne gönderme yapmaktadır. O halde bu üç sözcüğün sözlük anlamları arasında ilişki kuran kavram alanı /uzun/ ve /dar/ başlıkları altında oluşmuştur. Benzetme ilgisinde sözcükler sözlük anlamları ile yer alsalar da şiirde bu kavramlar doğrudan damar göndergesinin yerini tutacak şekilde eğretilemeli anlamları ile kullanılmıştır. Bu sebeple bu ögeler sözcük ağı ilişkisi içerisinde bulunmaktadır.

The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)
2019, 4(1)
ISSN: 2536-4510

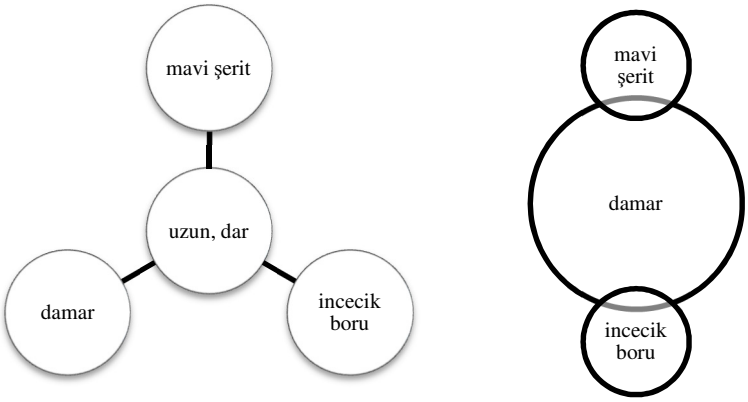

Şekil 19. Mavi şerit, incecik boru, damar sözcüklerinin ilişki şeması

b. 'Kan' şiirinde yer alan sözcük ağı gruplarının ikincisi, ögeler arasındaki çağrışım ilişkisinden doğmuştur. Şiirde bu türde yedi sözcük ağı vardır.

b. 1. Şiirin sınırlı söz varlığı içerisinde /kırmızı renk olmak/ ortak anlambirimciği ile birbirine bağlanarak aynı kavram alanını paylaşan *domates, karanfil, kiraz, güneş, ateş, mercan* göndergeleri, aslında kendileri ile komşu olan kan göndergesine çağrışım yapmaktadır ve şiirdeki varlık amaçları budur. Aslında bu altı sözcüğün ortak özelliği /kırmızı renk olmak/ değil, bu şiirin söz varlığı içerisinde, /kan göndergesi ile aynı renkte olmak/'tır. O halde şiirde /kan göndergesi ile aynı renkte olmak/ anlambirimciği etrafında toplanmış bir sözcük ağı ile bu sözcük ağına giren göndergeler arasında /bitki/, /kan göndergesi ile aynı renkte olmak/ ve /madde/, /kan göndergesi ile aynı renkte olmak/ anlambirimcikleri etrafında toplanan iki küçük sözcük ağı daha bulunmaktadır.

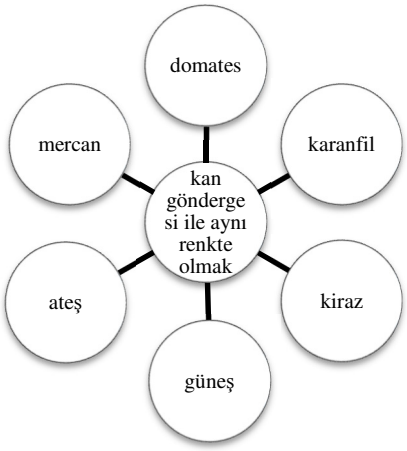

Şekil 20. kan göndergesi ile aynı renkte olan sözcükler şeması

The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)
2019, 4(1)
ISSN: 2536-4510

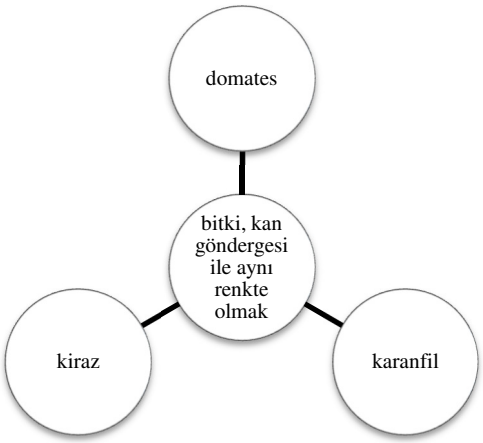

Şekil 21. kan göndergesi ile aynı renkte olan bitkiler şeması

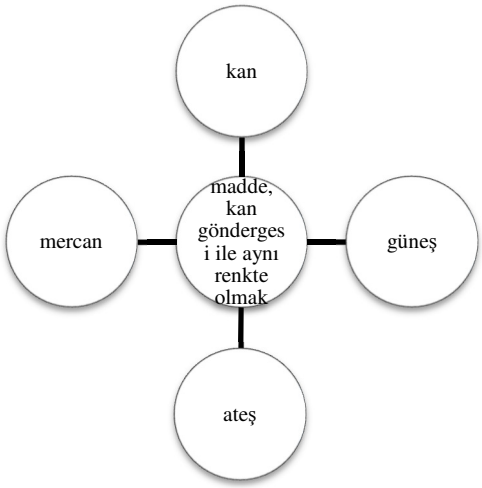

Şekil 22. kan göndergesi ile aynı renkte olan maddeler şeması

b. 2. Şiirde anne sütünün kalıtımda rol oynadığı fikri işlenmiştir. Bilimsel olarak anne sütünün kalıtımda hiçbir rolü yoktur ancak dünyaya gelen her çocuğun ilk besini anne sütüdür ve anneden, yani önceki nesilden çocuğa bir aktarım söz konusudur. Bu sebeple şairin anne sütü ile kalıtım arasında bir bağ kurmuş olabileceğini düşünmekteyiz. Bu fikrin işlendiği satırlar şunlardır:

"Ak sütlerle geçer soydaki huylar."

"Uzak memelerden sızar bir kirli damla"

"Önce kan vardı/ Beyaz sonradan"

Şiirde aynı göndergeyi karşılamak için kullanılmış ak süt, kirli damla ve beyaz sözcüklerini anne sütü göndergesi ile birbirine bağlayacak ortak bir anlambirimcik yoktur. Bu sözcükleri aynı ağın içine sokan, şiirde *anne sütüne yüklenen kalıtım rolü*dür. Bu ögelerin bulunduğu satırlar, anne sütünün kalıtımda rol aldığı fikrine çağrışımda bulunan ilişkiler içerisindedir.

"Ak sütlerle geçer soydaki huylar": Soydaki huyların ak sütlerle geçmesi anne sütünün kalıtımda oynadığı rolü doğrudan ifade eden satır olmuştur.

"Uzak memelerden sızar bir kirli damla": "Uzak meme" eşdizimliliği kalıtımda rolü olan uzak akrabaları ifade etmek için kullanılmıştır. "Kirli damla" ise hem sütün kalıtımsal hastalıkları aktardığı düşüncesindeki olumsuzluğa hem de süt göndergesinin sıvı yapısına gönderme yaparak anne sütü kavramının kalıtımdaki rolü ile bağlantı kurmuştur.

"Önce kan vardı/ Beyaz sonradan": Beyaz sözcüğü ise düz değişmeceli kullanımı ile süt göndergesine renk açısından bağlanmış ve anne sütü kavramına karşılık

The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)
2019, 4(1)
ISSN: 2536-4510

kullanılmıştır. “Kan” göstergesinin yaradılışı temsil ettiği bu satırda “süt” soyun devamlılığını ve genetik aktarımı temsil etmektedir.

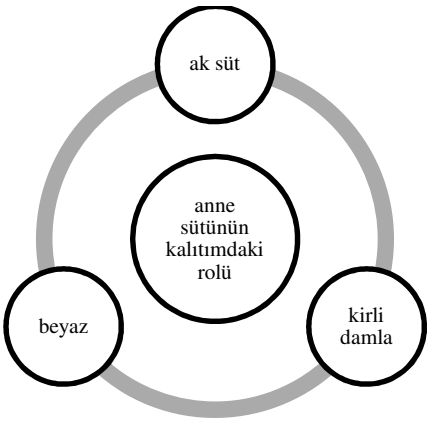

Şekil 23. Ak süt, kirli damla, beyaz sözcüklerinin ilişki şeması

b. 3. “Söz arasında herkesçe bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye bir inanca ya da yaygın bir atasözüne işaret etmek, onu anımsatmak” telmih sanatıdır (Dilçin, 1983: 461). Telmih sanatının kullanımı şiirde verilmek istenen mesajı derinleştirir ve şiirde görünenden daha fazlasına işaret eder; anıştırılan olay, inanç ya da atasözünün hikâyesini, o hikâyenin konusunu ve temasını da şiire taşır. ‘Kan’ şiirinde kullanılan Ferhat-Şirin, Kerem-Aslı ve Havva-Kâbil isimleri telmih sanatının gücü ile şiirin anlamını derinleştirmiştir. Ayrıca şiirde bu isimler arasındaki çağrışım ilişkisinden doğan üç adet sözcük ağı meydana gelmiştir. Şiirin söz varlığı içerisinde, her isim kendi geçtiği hikâyede yer alan diğer bir ismi çağrıştırarak bir alan meydana getirmiştir. Şiirde Ferhat-Şirin ve Kerem-Aslı ikilileri ünlü iki halk hikâyesinin başkahramanlarıdır. Havva ve Kâbil isimleri ise Hâbil ile Kâbil kıssasından hareketle birbirleri ile ilişki içerisindedirler.

c. Sözcük ağlarının üçüncüsü ise aynı konuya ya da temaya gönderme yapan birimlerin oluşturduğu sözcük ağlarıdır. Şiirde iki konu ve bir tema etrafında şekillenmiş üç sözcük ağı bulunmaktadır:

c. 1. Kalıtım[1] şiirde işlenen konulardan biridir. Kalıtım konusuna gönderme yapan birimlerin kuruluşunda sözcüklerin sözlük anlamlarından da faydalanılmıştır. Ancak çoğu doğrudan kalıtsallık konusuna gönderme yapmayan, eğer okuyucu kalıtım konusunun izlerini takip etmezse bu konu ile ilişkilendirilemeyecek anlamların şiirde var olması, bu birimlerin kalıtım konusu etrafında bir sözcük ağı

[1] Kalıtım: Biyolojik özelliklerin, genlerin, bir dölden diğerine aktarılması (TDK Sözlükleri, BSTS).

oluşturduğunu göstermektedir. Şiirde kalıtım konusuna gönderme yapan satırlar ve kalıtımla ilişkileri şu şekildedir:

Ak sütlerle geçer soydaki huylar: *Geç-* fiilinin sözlükteki onuncu anlamı 'herhangi bir durum, soya çekim yoluyla birinde görünmek'tir (TDK Sözlükleri, GTS). Ak süt, anne sütüdür. Anne sütü dünyaya yeni gelen çocuğun ilk besinidir. Kalıtsal bir özelliğin çocuğa anne sütü ile geçtiği düşüncesi ile atadan sonraki nesle bir aktarımın ifadesi söz konusudur.

Saklanır bir cömertte yıllarca cimrilik: Burada soydan geçen huyların kaçınılmaz olduğu gerçeği vurgulanmış; örneğin, bir kişinin genlerinde cimrilik var ise, kişi ne kadar cömert olursa olsun önünde sonunda cimrilik huyunun ortaya çıkacağı ifade edilmiştir.

Kaatil ruh hastası saralı: Kimi ruh ve sinir hastalıkları ile sara hastalığının kalıtsal olduğu bilinmektedir. Necatigil'in katilliğin tarihteki ilk katil olan Kâbil'den kalma bir hastalık/huy olduğunu düşünmesi mümkündür. Zira "*Silahlarda bıçaklarda/ Kaabil/ Devam eder.*" satırları da bu düşüncemizi desteklemektedir. Ayrıca şair, *kaatil* ve *Kaabil* sözcüklerinin her ikisinin yazımında da aynı türde sapmadan faydalanmış; sözcüklerin Arapça asıllarındaki uzunluğu, düzeltme işareti ile vermek yerine uzatılan a sesini iki kez yazmıştır.

Yıllar yılı bir dost saklar düşmanlığını/ Birikir altta irin: Yine soydan gelen huyların kaçınılmaz olduğu vurgulanmıştır. Necatigil, şiir boyunca kalıtımla kişiye geçen cimrilik gibi kötü huyların ve kalıtsal hastalıkların kişinin yaşamı üzerindeki olumsuz etkilerinden bahsetmiştir. Bu sebeple burada irin sözcüğünün sahip olduğu olumsuz duygu değeri ile şiirde kalıtım olgusunun olumsuz görünümü doğru orantılıdır.

Soy zincirinde gömülü halka: DNA[2]'nın sarmal yapısı ile zincir göndergesi; taşınan soy özellikleri ile de bir zincirin parçalarını oluşturan halkalar arasında ilişki kurulmuş; taşınan kalıtsal özellik bir halkaya benzetilmiştir.

Çok uzak bir yakın gövdemizde yaşar: Necatigil şiirlerinde yakın sözcüğünü sık sık eş, dost, akraba sözcükleri ile eşanlamlı kullanmıştır. Sözcüğün sözlükteki yedinci anlamlı da "Aralarında sıkı ilişki olan arkadaş, dost veya akraba"dır (TDK Sözlükleri, GTS). Burada akraba anlamında kullanılan bu sözcükte düz değişmece olduğu görülür. Gövdemizde yaşayan akrabamız değil, uzak akrabalardan aktarım yolu ile bize ulaşan kalıtsal özelliklerdir. Birden fazla anlamı olan yakın sözcüğünün buradaki anlamı *akraba*dır. Uzak sözcüğü ise akrabalık derecesini belirtmek için kullanılmıştır ve "birinci dereceden olmama"yı ifade eder.

[2] DNA (deoksiribonükleik asit): Birçok organizmanın kalıtsal karakterlerinin tayininde rol oynayan, hücre bölündüğü zaman kendi kopyalarını yaparak oğul hücrelere geçen genetik materyal olup adenin, sitozin, guanin ve timin bazlarından biriyle nükleotitlerin oluşturdukları birbirine hidrojen bağlarıyla bağlanarak kıvrılmış iki zincirli sarmal yapı (TDK Sözlükleri, BSTS).

Kan iter bıkmış: "Yüz ve huy, anne veya baba tarafının yüzüne ve huyuna benzemek" anlamına gelen kan çekmek deyiminin karşıt anlamlı bir sözcük kullanılarak bozulduğu görülmektedir. Necatigil'in şiirlerinde deyimler, ögelerinden biri değiştirilerek ya da kendi anlamının dışında bir bağlama sokularak bozulmuş halde sık sık kullanılmıştır. Deyim burada karşıt anlamlı bir sözcük kullanılarak bozulmuş olsa da, deyimin asıl anlamını hala çağrıştırmaktadır.

c. 2. Şiirde kalıtımla ilgili olan taşıyıcılık[3] konusuna da çok fazla gönderme yapılmıştır. Taşıyıcılık bireylerde kalıtım yolu ile ortaya çıkan bir durumdur ve bu başlık altında inceleyeceğimiz satırlar aynı zamanda kalıtım konusuna gönderme yapmaktadır.

Kuşakların birinde dayatır: Dayatmak sözcüğünün dördüncü anlamı bir şeyi zorla kabul ettirmektir (TDK Sözlükleri, GTS). Kalıtım kişinin istediği dışında gelişen bir durum olup kaçınılmazdır ve bu durum dayatmak sözcüğü ile doğru orantılıdır. Kuşakların birinde ifadesi ise bu satırı taşıyıcılık konusu ile bağdaştırmamızı sağlar. Çünkü taşıyıcı konumundaki kişi bazen hastalığın belirtilerini göstermese de hastalığı kendinden sonraki nesillere aktarabilmektedir.

Kan görünmez ki altında derinin: Burada kan sözcüğü iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Kendi anlamında kanın deri altında görülmediği bir gerçektir. Düz değişmeceli anlamında ise kan ile kastedilen DNA'da taşınan ve sonraki nesle aktarılan hastalıktır.

Daldığı geçici uykulardan uyanır: Geçici uyku hastalığın taşıyıcı bünyede belirtilerini göstermemesi, uyanması ise sonraki nesillerden birinde ortaya çıkmasıdır.

Uzak memelerden sızar bir kirli damla: Burada uzak meme eşdizimliliği hastalığın nesil atlamasına gönderme yapmıştır. Yine anne sütünün hastalığı taşıyan bir aktarıcı olduğu inancının devam ettiğini, hastalığı taşıdığına inanılan anne sütüne karşılık kullanılmış kirli damla ifadesinde görmekteyiz.

Çeker görmediği yüzlerin günahını/ Bir zavallı çocukluğunda daha: Birbirine bağlı bu iki satırda görmediği yüzlerin günahını çekmek ifadesi bize, taşıyıcı konumda olanların hastanın birinci dereceden akrabaları iken hastalığı çeken kişilerin yüzü görülmeyen önceki nesiller ya da uzak akrabalar olduğunu göstermektedir.

Çıkar yüze dirilir derindeki sinsi: Sinsi sözcüğünün duygu değeri hem olumsuzluk hem de gizlilik barındırdığı için, taşınan hastalığa karşılık kullanılması iyi bir tercih olmuştur. Yüze çıkıp dirilmesi ise nesillerden birinde tekrar görülmesidir.

[3] Taşıyıcı: *tıp* Kendisi hastalığa yakalanmaksızın o hastalığın sebebi olan mikrobu taşıyan kimse veya hayvan, portör (TDK Sözlükleri, GTS).

c. 3. Şiirde kan göndergesi, başlık da dâhil toplam dokuz kere kullanılmıştır. Bu kullanımların beşi kan göndergesinin kendi anlamında, ikisi düz değişmece yolu ile aktarılan huy/hastalık anlamında, biri deyim anlam içerisinde soya duyulan yakınlık, biri ise yaradılış anlamındadır. Şiirin genelinde işlenen kalıtım ile küçük parçalar halinde ele alınan taşıyıcılık, soyun devamı, aktarılan hastalık ve huyların insan hayatına etkileri, aşk ve ölüm konuları aslında şiirin genelinde insan hayatının bir genel görünümünün, bir panoramasının verildiğini bize göstermektedir. Hayatın temeli olan kan göndergesinden yola çıkan şair, aslında şiirde ilmek ilmek yaradılış temasını ele almıştır.

Şiirde bizi yaradılış konusuna götüren ilk şey yaratılan ilk kadın olan Havva'dır. Havva yaradılışın, kadın olması dolayısıyla doğurganlığın ve neslin devamlılığının simgesidir. Şiirdeki "*Kızlardan kadınlardan sızan kanlarda Havva/ Devam eder*" satırlarında her ay yaşanan adet döngüsü ile kadının doğurganlığına, böylece insan soyunun devam ettiği gerçeğine gönderme yapılmaktadır. Burada Havva isminden kasıtla kadınlık olgusu ve doğumla başlayan yaşam ön plana çıkarılmıştır.

"*Silahlarda bıçaklarda/ Kaabil/ Devam eder*" satırlarında ise ilk katil olan Kâbil, bizi yaradılışa götüren bir başka isimdir. Kâbil, dünyadaki ilk doğuran olan Havva'nın çocuğu olup Havva'nın bir başka çocuğu, kendisinin de kardeşi olan Hâbil'i öldürmüştür. İlk katil olan Kâbil ile birlikte insanoğlunun içindeki öldürme dürtüsü uyanmıştır ve şairin öldürme dürtüsünü Kâbil'den kalma bir hastalık/huy olarak gördüğünü; tıpkı kalıtsal bir hastalık gibi nesilden nesile aktarıldığı düşüncesini kaatil ve Kaabil yazışlarındaki paralellikten çıkarabileceğimizi ifade etmiştik. *Kaatil ruh hastası saralı* dizesinde şair, katilliği kalıtsal hastalıklar olan ruh hastalıkları ve sara ile birlikte kullanmıştır.

İnsanın yaradılışında doğmak, ölmek, öldürme dürtüsüne teslim olmak kadar aşk da vardır. Şiirde *"Yürür Ferhat'la Kerem bir seraba/ Diz yorgun yol uzun/ Şirin'e susamış Aslı'ya acıkmış/ Kavuşurlar bu muydu/ Kan iter bıkmış*" satırlarında yaradılışta var olan aşk unsurunu da görmekteyiz. Ferhat'la Kerem'in yürüdüğü serap hem bu hikâye kahramanlarının yaşadıkları çöl ortamına hem de kavuşmanın bir serap kadar sahte ve imkânsız olduğu gerçeğine vurgu yapmıştır. Ferhat'ın Şirin'e susaması ve Kerem'in Aslı'ya acıkması bu karakterlerin hikâyeleri ile doğru orantılı olarak kullanılmış eğretilemelerdir.

Kimya alanına ait sözcükler olarak bir kavram alanı meydana getiren *ateş, su, toprak ve hava* elementleri bizi yaradılış temasına götüren bir başka izdir. Dünyanın yaradılışı bu dört temel element üzerine olmuştur.

Kış, yaz mevsilerinin şiirde kullanılışı ise dünyanın döngüsüne, dolaylı olarak da yaradılışa işaret eden bir başka işarettir.

Şiirin yaradılış panoramasını "*Önce kan vardı/ Beyaz sonradan*" satırları ile tamamlaması; şiirde kalıtım, taşıyıcılık, soyun devamı, aktarılan hastalık ve

huyların insan hayatına etkileri, aşk ve ölüm konularının tamamının aslında yaradılışın doğasına gönderme yapmak için şiirde yer aldığını düşünmemizi sağlamaktadır. Burada kan yaradılış, beyaz sözcüğü ile temsil edilen süt göndergesi ise soyun devamlılığıdır.

Sonuç

Bir sanat eseri çoğu zaman gerçek hayattan esinlense konusunu gerçek hayattan alsa bile asla gerçek hayatın kendisi değildir. Şiir türü de dâhil bütün edebiyat eserleri; kurgulanmış, gerçekliği değiştirilmiş bir dünyaya aittir. Sanat eserinin değişen gerçekliğini "Bu balığa benzemiyor Mösyö Picasso" diyen kadına ünlü ressamın verdiği "Bu balık değil Madam, resim!" yanıtında da görmekteyiz (Tarım, 2002: 224). Şair şiirde ne kadar gerçek hayatın bir parçasını anlatıyor olsa da aslında, hayatın kendi zihnindeki yansımasını anlatmaktadır ve çoğu zaman kişinin zihnindeki gerçeklik ile dış dünya gerçekliği kesişmemektedir. Şiirde kullanılan sözcükler de böyledir. Hepsi şairin zihninde yarattığı gerçeklikte yeni bir anlam, yeni bir görev kazanmıştır. Bu şiir dilinin bir özelliğidir. Necatigil 'Kan' başlıklı şiirinde kan göndergesinden yola çıkarak, taşıyıcılık, soyun devamı, aktarılan hastalık ve huyların insan hayatına etkileri, aşk ve ölüm konularını ele almış ve bunların bütününden yaradılış temasına ulaşmıştır. Picasso'nun balık resmi karşısında aldığı tepkiye verdiği cevabı Necatigil'in de 'Kan' şiiri için söylediğini hayal edebiliriz. Şiiri okuyan biri Necatigil'e "Ama beyefendi bu kan değil ki!" diyebilir ve Necatigil, "Bu kan değil hanımefendi, şiir!" cevabını verecek olursa Picasso'dan daha az haklı olmayacaktır.

Necatigil'in 'Kan' şiirinde yer alan kavram alanlarının ve sözcük ağlarının değerlendirildiği bu çalışmada aynı bilgi alanına ait iki, ortak anlambirimciklerle oluşmuş on beş; toplamda on yedi kavram alanı tespit edilmiştir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

a. Aynı bilgi alanına ait göstergelerin oluşturduğu kavram alanları:

Biyoloji alanına ait terimlerin oluşturduğu kavram alanı: kan, yanak, el, alyuvar, süt, deri, meme, irin, pıhtı, atardamar

Kimya alanına ait terimlerin oluşturduğu kavram alanı: ateş, su, toprak, hava

b. Ortak anlambirimciklerin oluşturduğu kavram alanları:

/kan/: alyuvar, pıhtı, atardamar

/hasta/, /kalıtımsal/: ruh hastası, saralı

/kırmızı renk olmak/: domates, karanfil, kiraz, kan, güneş, ateş, mercan

/bitki/, /kırmızı renk olmak/: domates, karanfil, kiraz

/madde/, /kırmızı renk olmak/: kan, güneş, ateş, mercan

/vermek/: cömertlik, cimrilik

/estetik/: güzel, çirkin

/anlaşmak/: dostluk, düşmanlık

/mesafe/: uzak, yakın

/öz güven/: utanç, gurur

/gizlilik/: örtülü, açıkça

/mevsim/: kış, yaz

/özel isim/: Ferhat, Kerem, Şirin, Aslı, Havva, Kâbil

/özel isim/, /halk hikâyesi/: Ferhat, Kerem, Şirin, Aslı

/özel isim/, /İslam mitolojisi/: Havva, Kâbil

'Kan' şiirindeki sözcük ağlarının görünümü ise üç farklı açıdan ele alınabilmektedir:

a. Açık istiareden doğan eş anlamlılığın oluşturduğu sözcük ağları: Bir kavram alanında en az bir ortak anlambirimcikle birbirine bağlanan ögelerin bu alanda kendilerine komşu bir başka sözcüğün yerine kullanılması bu ögeleri, şiirin yeni gerçeklik düzleminin eş anlamlı ögeleri yapmaktadır. 'Kan' şiirinde bu başlık altında toplanabilecek iki sözcük ağı bulunmaktadır:

deri = örtü = kılıf = yapışık gömlek

damar = mavi şerit = incecik boru

Yeni gerçeklik düzleminin eş anlamlı ögelerinin karşılık geldiği kavram, şiirde geçen bir başka sözcük olabilirken şiirde hiç kullanılmamış bir kavram da olabilmektedir. 'Kan' şiirinde deri sözcüğü şiirde yer alırken, damar sözcüğü (Atardamar göstergesi bu sözcük ağına dâhil değildir.) şiirde hiç geçmemektedir.

b. Çağrışım ilişkisinden doğan sözcük ağları:

Şiirde çağrışım ilişkisinden doğan üç çeşit, toplamda beş adet sözcük ağı bulunmaktadır.

Şiirde /kırmızı renk olmak/ anlambirimciği altında toplanmış domates, karanfil, kiraz, güneş, ateş, mercan sözcükleri aslında kendileri ile aynı anlambirimciğe sahip olup aynı kavram alanında yer alan *kan* göndergesine çağrışım yapmak için kullanılmış ve *kan* sözcüğü etrafında bir sözcük ağı oluşturmuşlardır.

Ak süt, kirli damla ve beyaz sözcükleri yer aldıkları satırların bağlamı içerisinde anne sütünün kalıtımdaki rolüne çağrışımda bulunmuş, bu çağrışım ilişkisi ile aynı sözcük ağı içerisinde yer almışlardır.

Şiirde telmih sanatının kullanımı Ferhat-Şirin, Kerem-Aslı ve Havva-Kâbil ikili isimleri arasında çağrışım ilişkisinden doğma birer sözcük ağı meydana getirmiştir.

c. Aynı konu/temaya gönderme yapan sözcük ağları:

Şiirde, kalıtım konusuna yedi, kalıtımın bir alt konusu olan taşıyıcılığa altı, şiirin teması olarak belirlediğimiz yaradılışa ise altı birimde gönderme yapılmıştır. Sözcük ağları içerisinde bir tür olduğunu söyleyebileceğimiz göndermelerin kökünde *bağlantı kurmak* vardır. Şiirdeki belli duygu, düşünce ya da temaya gönderme yapan satırlar şiir içerisinde tıpkı *Kavram Alanı Kuramı*'nda olduğu gibi bir alan oluştururlar. Sanatlı anlamlarından ötürü sözcük ağları içerisinde değerlendirdiğimiz bu göndermeler bir sözcük ya da sözcük öbeği olabileceği gibi bazen anlamın tamamlandığı bir cümle, şiir içerisinde bir veya birkaç satır da olabilmektedir. Hatta şiirde *ateş, su, toprak, hava* sözcükleri yaradılış temasına gönderme yapan bir kavram alanı durumundadır.

Behçet Necatigil'in 'Kan' şiirinde kavram alanlarını ve sözcük ağlarını ele aldığımız bu çalışmada alan ve ağ içerisindeki sözcükler, sözcük öbekleri ve eşdizimliliklerin birbirleri ile ilişkileri ve bu birimlerin şiirin konusu ve teması ile ilişkisi verilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın şiir dili alanında çalışan araştırmacılara katkı sağlaması temennisindeyiz.

Kaynakça

AKSAN, Doğan. (1971). Kelimebilimi ve anlambilimi ölçülerinden yararlanarak bir yazı dilinin eskiliğini saptama yolları, I: kavram alanı-kelime ailesi ilişkileri ve Türk yazı dilinin eskiliği üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. 253-262.

AKSAN, Doğan. (2009). *Anlambilim konuları ve Türkçenin anlambilimi.* Ankara: Engin Yayın evi.

AKŞEHİRLİ, Soner. (2007). Kelime alanları ve kelime ağları. *Ege Edebiyat*. Erişim adresi: http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=331

DİLÇİN, Cem. (1983). *Örneklerle Türk şiir bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

FİLİZOK, Rıza. (2005). Metin analizi açısından kelimeler. *Ege Edebiyat*. Erişim Adresi: http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=156

GÜRIŞIK, Bihter. (2013). *Türkiye Türkçesindeki bağımsız biçimbirimlerin anlamsal dağılımı.* Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

KARAAĞAÇ, Günay. (2018). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARÇIĞA, Servet. (2015). *Dede Korkut Kitabı'nın anlam bilimsel çözümlenmesinde kavram alanının rolü.* Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KIRAN, Zeynel. ve EZİLER KIRAN, Ayşe. (2018). *Dilbilime giriş.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

KOCAKAPLAN, İsa. (2007). *Açıklamalı edebî sanatlar*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.

NECATİGİL, Behçet. (2017). *Şiirler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ÖZBENT, Sueda. (2013). Sözlüksel alan teorisi ve çeviri. *Diyalog*. S. 2. 55-66.

TARIM, Rahim. (2002). *Kültür, dil, kimlik Behçet Necatigil'in şiir dünyası*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, http://sozluk.gov.tr/

VARDAR, Berke. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.

KISALTMALAR LİSTESİ

Alm.:	Almanca
Ar.:	Arapça
BSTS:	Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü
GTS:	Güncel Türkçe Sözlük
İng.:	İngilizce
TT:	Türkiye Türkçesi
TDK:	Türk Dil Kurumu